

„NŐK AZ EGÉSZ EMBERISÉG FÉNYÉBEN” M. WOLLSTONECRAFT VITÁJA ROUSSEAU-VAL

SZAPU MARIANNA

A női jogokért és a női egyenjogúságért folytatott politikai küzdelem filozófiai-elméleti hátterét az a felvilágosodás kori liberális eszmerendszer alkotta, amelynek keretén belül lehetővé vált a liberális eszmék – az egyenlőség, az egyéni szabadság – továbbgondolása oly módon, hogy ezek a fogalmak a nők szabadságát és egyenlőségét is magukba foglalják. A feminista gondolkodás első hulláma,¹ amit liberális feminizmus néven szoktak emlegetni, az egyetemes, univerzális emberi jogokra hivatkozva azt tűzte ki célul, hogy a nők jogaiért vívott társadalmi és politikai mozgalmat filozófiai érvrendszerekkel alapozza meg, ill. támogassa. Megjegyzem, hogy habár a feminista gondolkodás ezen korai történelmi típusát elsősorban a női politikai jogok, különösen a női választójog elméleti indoklásaként tartjuk számon, a liberális feministák több témával is foglalkoztak, pl. a tulajdonjog, öröklés kérdéseivel, a nők házasság általi jogfosztottságával, legfőképp pedig a lánynevelés/nőnevelés kérdésével. Ennek az első hullámos, liberális feminista gondolkodásnak volt egyik kiemelt jelentőségű képviselője Mary Wollstonecraft (1759–1797) angol publicista és író, aki az 1792-ben *A nők jogainak követelése* címen publikált munkájában azt a „radikális” gondolatot fogalmazza meg, miszerint a nő is emberi lény, akit férfitársával azonos jogok illetnek meg, s akit a „gyengébbik nemmé” csakis a hibás, elferdült nevelés, szocializáció teszi.² Ebből az alapfeltevésből indul ki Wollstonecraft filozófiai érvrendszere, amikor is a nőt az „egész emberiség fényében” kívánja vizsgálni.

Ezen tanulmányomban Mary Wollstonecraft a nők társadalmi helyzetéről és a nemek közötti viszonyokról megfogalmazott nézeteire reflektálok, különös tekintettel arra a wollstonecrafti kritikára, amellyel a francia filozófus, Jean-Jacques Rousseau-nak a lányok neveléséről szóló pedagógiai tana ellen fordul. Megkísérlem

¹ Mivel a feminizmus és a nőmozgalom fejlődése történelmileg tagolt alakzatot mutat, a feminizmus fejlődésének egyes fázisait mint a feminizmus hullámain szokták emlegetni. Az első hullámot a XVIII. század végétől a XX. század elejéig tartó időszak képezi, amikor is a feminizmus mint a nők polgári jogaiért, elsősorban a nők választójogáért vívott küzdelem jelenik meg.

² M. Wollstonecraft ezen esszéje nagy visszhangot váltott ki, különösen a londoni radikális értelmiség köreiből. Az 1790-es években maga is barátságban volt kora több radikális, szabadságelvű írójával, művészeivel, gondolkodójával, mint pl. későbbi férjével W. Godwinnal, továbbá W. Blake-vel, T. Paine-nel, E. Burke-vel, akik, mint Wollstonecraft-hoz hasonló értelmiségiek, társadalmi reformokat sürgették.

bemutatni Wollstonecraft filozófiai érvrendszerét, amellyel a nőket lekicsinyítő patriarchális gondolati sémák ellen fordul, s amelyben az emberi méltóság fogalma, mint erkölcsi kategória, valamint az egyéni szabadság és egyenlőség eszméje játszik központi szerepet.

Az emberi méltóság fogalmát Wollstonecraft a felvilágosodás kori filozófiai gondolkodás tételeivel egyetemben az értelem kategóriájával kapcsolja össze. Mivel-hogy nézetei szerint az embert a természet racionális lénynek teremtette, ő is az emberi racionalitásra, az „ész jogaira” apellálva³ emeli ki azt a gondolatot, miszerint az emberi méltóság forrása csakis az értelem lehet. Elutasít minden olyan gondolatmenetet, amely a nőket csupán érzelmi lényeknek tekinti, és rámutat arra, hogy az ilyenfajta gondolkodás a nőket már gondolati, fogalmi szinten is kizárja az emberi méltóság fogalmából. E gondolatra reflektálva ne hagyjuk figyelmen kívül, hogy a nyugati filozófia történetében több olyan eszmerendszer is megjelenik, amely magában foglalja a nők alsóbbrendűségéről szóló tanokat, ily módon legitimizálva alárendelt társadalmi helyzetüket. A nők lekicsinyülésének különböző formái tehát fogalmi, konceptuális síkon is megjelennek az európai filozófiai gondolkodás történetében – ez történik például abban az esetben, amikor is a nőket kirekesztik a racionális és autonóm, illetve a morális szubjektum fogalmából. Hasonló gondolati sémát találunk Jean-Jaques Rousseau, a francia felvilágosodás egyik legnagyobb hatású filozófusa gondolkodásmódjában is.

Rousseau: a nő passzív és gyenge lény

Amint ismeretes, Rousseau több írásában is foglalkozik a nők szerepének kérdéskörével, nem egyszer hozza szóba a nemek közötti különbözőség témáját,⁴ miközben ezen tárgyról megfogalmazott nézetei nem mentesek bizonyos többértelműségtől, gyakran ambivalensek vagy egyenesen ellentmondásosak. Ennek ellenére a Rousseau írásaiból kibontakozó romantikus, a hagyományos női szerepeknek megfelelő nőkép nagy hatással volt kora értelmiségi asszonyaira, a párizsi szalonokban érkeződéssel olvasták és vitatták meg műveit. Érdeemes megjegyezni, hogy Condorcet, a francia enciklopédista, aki saját korában szinte kivételes következetességgel képviselte és védte a női emancipáció gondolatát, Rousseau népszerűségének margójára ironikusan jegyezte meg, hogy habár saját maga a nők jogait védelmezi, aligha remélheti, hogy kivívja a hölgyek oly fokú elismerését és csodálatát, amelyben Rousseau-t részesítik.⁵

Rousseau nőkről vallott nézeteit felidézvén arra kell elsősorban rámutatni, hogy a francia gondolkodó társadalomfilozófiájában ez emberi természet fogalma játszik

³ A mai gondolkodók, feministák és nem-feministák, ezt a felvilágosodás filozófiájára oly jellemző, az emberi észbe vetett mérhetetlen hitet gyakran tekintik megalapozatlannak, sőt naívnak. Az ilyenfajta kritika Wollstonecraft iránt is megjelenik. Lásd bővebben MULLER 1996, 49.

⁴ Az *Emil vagy a nevelésről* című munkája mellett leginkább a *Julia vagy az új Heloïse* és *Levelek D’Alambert-hez* című írásait kell megemlíteni.

⁵ Vö. TROUILLE 1997.

kulcsszerepet. Amint azt Hell Judit is kiemeli, Rousseau az emberről szóló nézeteit mintegy „kettős antropológiaként” fogalmazza meg,⁶ éles határt vonva az „emberi” (tulajdonképpen férfi), és a sajátosságosan „női természet” közé, miközben az utóbbit biológiailag determinálnak, eleve adottnak és megváltoztathatatlanak tételezi. A női természet mibenlétére a családról alkotott nézete alapján következtet, azon családfelfogás szerint ugyanis, ami a monogám patriarchális családmodellt fogadja el, mint egyetlen kívánatos és természetes családformát. Ebben a modellben a férfi uralma és a nő alávetettsége intézményesül. Rousseau szerint a nő alávetettsége maga a természet megkövetelte dolog, a női reprodukciós képesség által diktált evidencia. A férfi nő feletti uralma megkérdőjelezhetetlen, állítja Rousseau, ugyanis a férfi az, aki abszolút bizonyosságot akar abban a tekintetben, hogy a gyermekek, akiket magáénak ismer el, valóban az ő leszármazottai. Mivel a nő esetében ez a bizonyosság természetszerűen adott, a nőnek semmiképpen sem lehetnek olyan jogai férje irányában, mint amilyeneket a férj gyakorolhat felesége fölött.⁷ Láthatjuk tehát, hogy Rousseau a női természet jegyeit a nők társadalmi szerepéből következteti, miközben ez a szerep számára a családban betöltött szereppel, tehát a feleség- és anyaszereppel egyenlő. Azzal, hogy a nők alárendeltségét a természet törvényének tekinti, a nemek közti egyenlőtlenség problémakörét mintegy kizárja a moralitás és a politikum szférájából.

Az emberi természetről szóló gondolataiban az író a nemi különbözőséget hangsúlyozza. Amint azt az *Emil*-ben kifejti: „*Úgyszólván kétszer jövünk a világra: először, hogy legyünk, másodsor, hogy éljünk; először az emberiség, másodsor nemünk számára.*”⁸ Az emberi lényt, mint valamiféle két részből összetevődő lényt fogja fel – az egyik rész az általánosan emberi, a másik pedig a nem által meghatározott, férfi vagy női rész. Úgy tűnhetne, hogy a filozófus számára mind a férfiak, mind a nők elsősorban emberi lények – hiszen nemünk számára, amint állítja, másodsorban születünk. Rousseau gondolatmenete azonban eltérő irányt vesz, – azt hangsúlyozza ugyanis, hogy a nemi különbözőség morális relevanciával bír. „*Az első különbség, ami a nemek közötti morális viszonylatban megjelenik, abban van, hogy a férfi erős és aktív, míg a nő passzív és gyenge lény. A férfi hatalommal és akarattal van felruházva, a nőnek elégséges, ha nem tanúsít ellenállást.*”⁹

Rousseau szerint a nemek között nem létezhet egyenrangúság – különösen nem az erkölcs, a moralitás szférájában. A nő léte nő-ségének függvénye, amint megjegyzi, a férfi csak életének bizonyos pillanataiban férfi, míg a nő egész életében nő. Amint említettem, Rousseau koncepciójában ez a nő-ségi esszencia a nő biológiai adottságai által, pontosabban az emberi reprodukcióban betöltött funkciója által meghatározott, illetve abból következik. Ebben a koncepcióban jól nyomon követhetjük a nőkről való hagyományos filozófiai gondolkodás alapvető sémáját: azt a

⁶ Lásd HELL 2002, 323.

⁷ Ezen érvelését ROUSSEAU az *Értekezés a politikai gazdaságtanról* című 1755-ben írott munkájában fejti ki bővebben.

⁸ ROUSSEAU 1979, 211.

⁹ ROUSSEAU 1979, 358.

gondolatmenetet, miszerint nők nem képesek nemi meghatározottságukon, partikuláris sajátosságaikon, érzelmeiken, vágyaikon felülemelkedve az univerzális értéket képviselni, tetteiket nem az értelem, hanem az érzelem irányítja (ne feledjük – eme elgondolás alapján zárták ki a nőket a legkülönbözőbb társadalmi intézményekből, a politikai döntéshozatalból, az emberi jogok stb. gyakorlásából).

Wollstonecraft: a nők (is) azért helyeztek a földre, hogy képességeiket kibontakoztassák

Rousseau fentebb vázolt nézeteinek egyik legátfogóbb korabeli kritikáját Mary Wollstonecraft a nők jogainak követelése címmel írt munkájában találhatjuk, amelyben az író Rousseau *Emil, vagy a nevelésről* (1762) című művére is reagál. Habár manapság a feminista filozófiai szakirodalom Mary Wollstonecraftot, mint Rousseau nézeteinek szigorú kritikáját tartja számon, meg kell jegyezni, hogy az angol író és filozófus bizonyos kérdésekben szimpatizált Rousseau elgondolásaival, elsősorban a francia filozófus egalitarista szemléletmódjával és természetelvű nevelésfilozófiájával. Az *Emil*-t még fiatal korában olvasta, mikor a testvéreivel és egy barátnőjével közösen nyitott iskolában oktatott,¹⁰ majd maga is nevelőnként tevékenykedett Írországból. Életének ebben az időszakában intenzíven foglalkozott nevelésméleti kérdésekkel, nézeteit akkor a *Gondolatok a lányok oktatásáról* (*Thought on the Education of Daughters*) című, 1787-ben megjelent írásában foglalta össze.¹¹

Rousseau gondolatai az emberről, mint természeti lényről kiváltották Wollstonecraft rokonszenvét, maga is érdeklődést tanúsított az emberi természet mibenlétének kérdése iránt. Mint ismeretes, Rousseau az *Emil*-ben természetelvű nevelés alapgondolatát hangsúlyozza, szerinte az ember, a gyermek a természet része, alapvetően jónak születik, csak a romlott társadalom rontja meg.¹² Ugyanakkor azonban elutasítja a természeti állapot Rousseau általi idealizálását, szerinte az ember inkább a társadalom, a társadalmi viszonyok által befolyásolt lény.¹³ Habár bizonyos mértékben elfogadja Rousseau kiindulópontját, miszerint az emberi lény két részből áll, az általánosan emberi és a nem által meghatározott részből, a francia filozófustól a hangsúly kitevésében tér el, s ez az eltérés lényeges: míg a francia filozófus a nem által meghatározott identitást hangsúlyozza – de, tegyük hozzá, csak a nők esetében, hiszen nézete szerint a férfit neme csak életének bizonyos pillanataiban határozza meg – Wollstonecraft az általános emberi lényegre helyezi a hangsúlyt; más szóval,

¹⁰ Egyes források szerint oktatási tevékenységében a Rousseau-féle természetiséget és ösztönösséget próbálta követni, nem sok sikerrel. Lásd MIKONYA 2009, 38.

¹¹ A nőnevelés kérdésére irányított figyelem M. Wollstonecraft egész munkásságát végigkísérte, pedagógiai és politikai-filozófiai írásain kívül ennek a kérdésnek szentelt figyelmet *Mary* című szépirodalmi írásában is.

¹² Zárójelben hadd jegyezzem meg, hogy Rousseau-nak a nevelésről vallott elvei és saját tettei között lényeges ellentmondások feszülnek – csak egyet említek: míg művében magasaróptú gondolatokat fogalmaz meg a szülői nevelés fontosságáról, saját gyermekeit lencházba adta.

¹³ Lásd bővebben GERSON 2002, 794–810.

míg Rousseau számára az emberi lény egy *egész* felét alkotja a nemi meghatározottság, addig Wollstonecraft számára *csak* a felét. Esszéjének bevezetőjében világosan fogalmaz: „*először az egész emberiség fényében vizsgálom majd a nőket, akik a férfiakkal együtt azért helyeztetek a földre, hogy képességeiket kibontakoztassák*”,¹⁴ a nők sajátos tulajdonságai, az ún. női jellem, ha egyáltalán beszélhetünk ilyenről, csak másodlagos jelentőséggel bír.

Élesen szembe fordul a francia filozófussal akkor, amikor is az ún. „női természet”, illetve a női jellem problematikája, a nőnevelés, valamint a nők társadalomban betöltött szerepének kérdése kerül terítékre. A *Nők jogainak követelése* szerzője azt az egyszerű, korának eszmei közegében mégis radikálisnak ható alaptézist fogalmazza meg, miszerint a nő is ember, elsősorban ember – a nemi jelleg, illetve a nemi sajátosságok jelentősége másodlagos. Az emberi mivolt esszenciáját Wollstonecraft szerint az értelem határozza meg, amint kiemeli, a tökéletesíthető értelem az a méltóságot adó megkülönböztető jegy, mely az embert a többi természeti teremtmény fölé emeli. Az emberi értelem gyakorlása a szabad cselekvés és választás lehetőségében, valamint a felösségvállalás képességében valósul meg, ezért a szabad választás lehetősége minden emberi lény számára, nemtől függetlenül, meg kell, hogy adassék. Másfelől csakis az olyan cselekvést tarthatjuk szabadnak, amely az értelmén alapul. Felfogásában az erény, ami az embert emberré teszi, szitén az értelmén alapul. Ezen elvek által vezérelve fogalmazza meg Rousseau nézeteire irányuló kritikáját: ha Rousseau tanácsait követve nevelnénk Zsófiát, belőle felemás, pontosabban csak *fél* ember, *fél*ig emberi lény, tulajdonképpen egy rémkép lenne.¹⁵

Az író esszéjében – kora gondolkodóinak többségével ellentétben – a nőket, mint racionális lényeket kívánja megszólítani: „*Remélem, nemem megbocsátja, ha racionális lényekként bánok velük, nem pedig elbüvölő bájaiknak hízolgek, s ha nem úgy nézek rájuk, mint örök gyermekekre, akik képtelenek megállni saját lábukon. Eltökélt szándékom, hogy megmutassam, miben áll a valódi méltóság és az emberi boldogság*”¹⁶ – írja bevezetőjében, majd így folytatja: „*Elutasítván tehát azokat a csinos, nőiességre vonatkozó kifejezéseket, melyeket a férfiak leereszkedően, szolgálai alávettségünk enyhítésére használnak, és megvetvén a gondolkodás erőtlen eleganciáját, a különleges érzékenységet és az édes engedelmességet, amit mind a gyengébb nem jellemzőjének tartanak, én azt kívánom megmutatni, hogy az elegancia alacsonyabb rendű az erkölcsnél, és hogy a dicséretes törekvések legfőbb célja az, hogy emberré váljunk, függetlenül attól, melyik nemhez tartozunk, és hogy minden másodlagos nézetnek ehhez az alapelvhez kell igazodnia.*”¹⁷ Az emberré válásnak, azaz az emberi

¹⁴ WOLLSTONECRAFTOVÁ 1904. Idézve a users.atw.hu/beteka/magyar/feminizmus/mary%20wollstonecraft_jav.doc. oldalon megtalálható magyarra fordított részletek alapján, oldalszám nélkül.

¹⁵ Lásd TAYLOR 2007.

¹⁶ Vö. WOLLSTONECRAFTOVÁ 1904. Idézve a users.atw.hu/beteka/magyar/feminizmus/mary%20wollstonecraft_jav.doc. oldalon megtalálható magyarra fordított részletek alapján, oldalszám nélkül.

¹⁷ Lásd uo.

kiteljesedésnek nemtől függetlennek kell lennie; az emberi értelemnek sincs neme, hangsúlyozza, hogy ezzel igazolja a nők szabadsághoz és egyenlőséghez való jogát, s egyben ellenérvet hozzon fel minden olyan, a történelemben (és filozófiában) nem ritkán előforduló gondolatmenethez, amely a nők racionalitását kétségbe vonva legitimizálja azok alárendelt társadalmi szerepét.¹⁸

Wollstonecraft elsősorban elutasítja azt a rousseau-i nézetet, miszerint a nőket, a női létet a (biológiai) nem határozza meg, mintegy szélsőséges determinizmussal és végérvényesen, az élet minden helyzetében és pillanatában, tehát hogy a női identitás szorosan és feloldhatatlanul a biológiai nemhez kötött. Rousseau szerinte nem tesz mást, mint a férfiak felsőbbrendűségének bevett, ámbar hibás gyakorlatát igyekszik a racionalitás köntösébe bújtatni, mint filozófiai tézist megindokolni. *„A férfiak önkényuralmának igazolására és mentségére számos ravasz érv hangzott már el annak bizonyítékául, hogy a két nemnek egymástól teljesen különböző erényekre kell törekednie; sőt egyesek nyíltan tagadják is, hogy a nők elegendő szellemi erővel rendelkezzenek, hogy elsajátíthassák azt, ami valóban megérdemli az erény nevet. Ám ha megengedjük, hogy a nőknek is van lelke, akkor be kell látnunk, hogy a Gondviselés egyetlen erényhez és boldogsághoz vezető utat jelölt ki az egész emberiség számára.”*¹⁹

Rousseau azon nézetére, amely szerint a női alárendeltség „természetes dolog”, a természet parancsa, úgymond örökérvényű törvénye – ez a természeti törvény rendeli úgy, hogy a nők nem rendelkeznek azokkal az erényekkel és képességekkel, amelyek lehetővé teszik azt, hogy az emberi lények (az emberi lény fogalmán Rousseau tulajdonképpen csakis a férfit érti) mint egyenlő az egyenlővel alakítsanak ki társadalmi kapcsolatokat és az egyenlőség elvén nyugvó társadalmi viszonyrendszert építsenek fel – az író több, jól átgondolt ellenérvvel reflektál. Először is leszögezi, hogy még ha úgy lenne is, hogy a fentebb említett erényekkel a nők csekélyebb mértékben rendelkeznek, mint a férfiak, abból nem lehet levonni azt a következtetést, hogy ez a hiány a természet által adott. Ellenkezőleg, mondja Wollstonecraft, az csak a nevelés hiányosságának és az általános társadalmi környezetnek lehet a következménye. *„A férfiakat és a nőket leginkább annak a társadalomnak a véleményei és szokásai nevelik, amelyben élnek. Minden korban létezett a közvéleménynek egy fő sodrása, ami mindent meghatározott.”*²⁰ Másodsorban, még ha igaz lenne is, hogy a nők egyes tekintetben, elsősorban testük fizikai felépítéséből következően gyengébbek a férfiaknál, a szellemi és az erkölcsi erények tekintetében a férfiakkal azonos tulajdonságokkal kell, hogy rendelkezzenek, ellenkező esetben ugyanis maga az erény fogalma relativizálódna. Határozottan elutasítja továbbá azt a rousseau-i gondolatot, amely szerint a nő arra teremtett, hogy a férfi örömét szolgálja. Rousseau

¹⁸ Az ilyen stratégiát a női egyenjogúság ellenzői gyakran alkalmazták olyan esetekben is, amikor a nők választójogának kérdése került terítékre.

¹⁹ WOLLSTONECRAFTOVÁ 1904. Idézve a users.atw.hu/beteka/magyar/feminizmus/mary%20wollstonecraft_jav.doc. oldalon megtalálható magyarra fordított részletek alapján, oldalszám nélkül.

²⁰ Uo.

azon állítására, miszerint: „*a nőt a félelemnek kell irányítania, hogy veleszületett fortélyosságát használja, és kacér rabszolgává kell tenni, hogy a vágy még csábítóbb tárgya, a férfi edesebb társa legyen, amikor csak az pihenni vágyik*”²¹, felháborodottan reagál: „*Micsoda képtelenség! Mikor érkezik már el az az elegendő szellemi erővel bíró nagy ember, aki eloszlatja ezt a ködöt, amivel a büszkeség és az érzékiség a témát elrejt szem elől? Ha a nők fizikailag alacsonyabb rendűek is, mint a férfiak, ha mértékük szerint nem is, minőségükben a férfiakéval azonos erkölcsi tulajdonságokkal kell rendelkezniük, különben az erény relatív fogalommá válik, így tehát a férfiak és a nők viselkedésének azonos elveken kell nyugodnia, és azonos céllal kell rendelkeznie.*”²² Az író szerint az erény nem fogható föl relatív dologként – szerinte csak egyfajta erkölcs létezik, az pedig nemtől független kell, hogy legyen. Rousseau nézeteivel éles ellentétben arra figyelmeztet, hogy az erkölcs kérdésében nincs különbség a férfiak és a nők között.

További érvelése abból a tézisből indul ki, miszerint minden emberi lény, tehát a nő is, képes arra, hogy kibontakoztassa képességeit, megvalósítsa önmagát. A nő is emberi lény, amely azért küldetett a Földre, hogy kibontsa képességeit, fejlessze elméjét, hiszen az emberi értelem az, amin az erény alapul. „*Neveléses dolog bárkit erényesnek nevezni, akinek erényei nem saját racionális ítéletéből származnak.*”²³ Így tehát az erény is nem nélküli kell, hogy legyen,²⁴ s a Rousseau által magasztalt „női erények” csak arra valók, hogy a nőket tudatlanságban tartsák, ill. arra ösztönözzék őket, hogy zokszó nélkül fogadják el a férfiak általi elnyomatásukat. Ha azonban a nőket emberi lényként fogjuk fel, s nem úgy tekintünk rájuk, mint valami exotikus virágra, alárendeltségük nem fenntartható és semmi módon nem igazolható. Ezért elengedhetetlen, hogy a nőknek is adassék meg az önmegvalósítás és önkifejezés szabadsága, beleértve ebbe a szakma- és munkavállalás lehetőségét is. Ebből a gondolatmenetből jut el Wollstonecraft a nevelésre irányuló következtetéséhez, miszerint a nevelést vezérlő elvek mindkét nemnél azonosak kell, hogy legyenek. „*Ha megengedjük, hogy a nőknek is van lelke, akkor be kell látnunk, hogy a Gondviselés egyetlen erényhez és boldogsághoz vezető utat jelölt ki az egész emberiség számára.*”²⁵ Wollstonecraft szerint arra kell törekednünk, hogy a nevelés, a lányok nevelése a nők, mint teljes értékű emberi lények önkiteljesedésének az eszköze legyen, s ez csak értelmi képességeik széles körű kiművelésével érhető el.

Wollstonecraft elutasítja a (mai terminológiával élve) nemi alapú nevelést és szocializációt. Véleménye szerint az ún. tipikus női tulajdonságok, mint az érzelmesség, a kacérság, vagy a Rousseau által kiemelt női erények, mint a szegénylősség, a szerénység, visszafogottság a nemi alapon megkülönböztető, elferdített nevelés és

²¹ Uo.

²² Uo.

²³ WOLLSTONECRAFTOVÁ 1904. Idézve a users.atw.hu/beteka/magyar/feminizmus/mary%20wollstonecraft_jav.doc. oldalon megtalálható magyarra fordított részletek alapján.

²⁴ Vö: BRYSON 2003, 16.

²⁵ WOLLSTONECRAFTOVÁ 1904. Idézve a users.atw.hu/beteka/magyar/feminizmus/mary%20wollstonecraft_jav.doc. oldalon megtalálható magyarra fordított részletek alapján.

szocializáció termékei. Nézetei szerintem ma is relevánsak, a nemi alapú szocializáció problematikája manapság is a feminista elmélet egyik kulcsfontosságú tárgya. Vajon korunkban milyen a közvélemény fősodrása, ami a női és a férfi szerepeket illeti? Ha furcsának tűnik is – már csak az időbeli távolság és változás következtében is – úgy vélem, nem távolodott el annyira a rousseau-i korszak közfelfogásától, mint azt feltételeznénk.²⁶

Wollstonecraft élesen bírálja a patriarchális társadalmi viszonyokat, azokat a társadalmi és kulturális beidegződéseket, gondolati sémákat, amelyek a nőt alacsonyabb rendű lénynek tartják, egyszersmind meggyőzően érvel a nemek közötti egyenlőség mellett. Elutasítja azt a nézetet, miszerint a nők alárendeltsége a természet által adott dolog volna; ellenkezőleg, kimondja, hogy ez társadalmi, kulturális és politikai tényezők következménye. Hasonlóan, mint később John Stuart Mill a nők alárendeltségéről írt esszéjében,²⁷ Wollstonecraft is azt emeli ki, hogy a nők elnyomása mindkét nem, tehát a férfiak számára is hátrányos következményt von maga után, tulajdonképpen az egész társadalom számára káros, amennyiben erősen gátolja a társadalmi haladást.²⁸

Mikor a férfiak és nők közötti társadalmi egyenlőtlenség felszámolásának mikéntjéről elmélkedik, elsősorban a nevelésre és a szocializációra fókuszál, véleménye szerint ugyanis az oktatáshoz való hozzáférésben megjelenő egyenlőtlenség a nemek közötti társadalmi egyenlőtlenségek egyik fő forrása és okozója. A lányokat nem önálló lényé nevelik, hanem arra, hogy vonzerejükkel elnyerjék a férfiak tetszését, azt tanulják meg, hogy testükkel, szépségükkel foglalkozzanak, és nem adatik meg nekik a lehetőség, hogy elméjüket, értelmüket fejlesszék. Saját tapasztalataiból is kiindulva élesen bírálja azt a korabeli nőnevelési gyakorlatot, amely a lányokat önállótlanúságra szorítja, és szelíd engedelmességre tanítja arra ösztönözvén, hogy „kedves virágok”, valójában gyenge bábok legyenek. Ezt a gyakorlatot erősíti és legitimizálja Rousseau is, mutat rá, aki a lányok számára a tetszeni vágyás művészetét, mint legfontosabb kötelező tananyagot írja elő.

Mint ismeretes, Rousseau szerint a nők nevelése egyetlen irányba kell, hogy mutasson: a nőknek tetszést kell kelteniük, hogy a férfi oltalmát elnyerjék, és vágyának tárgyai lehessenek, hiszen, amint kifejti, a nő egyenesen arra termett, hogy megnyerje a férfiú tetszését. A nőnevelés feladata szerinte az, hogy olyan készségeket fejlesszen, amelyek lehetővé teszik, ill. megkönnyítik ennek a magasztos célnak az elérését. Wollstonecraft ezen nézetek stílusára oly jellemző iróniával regál, elutasítva a rousseau-i gondolatvilágot, miszerint a nők „a természet nyilvánvaló hibájából egyenes ágon örökölték a szépség felségjogát”, nevelésük arra irányul, hogy

²⁶ Megjegyzendő, hogy Rousseau *Emilj*t sokan a mai napig a modern neveléstudomány egyik alapművének tartják, ez a munka nagy hatással volt s mind a mai napig hatással van a modern neveléstudományra.

²⁷ Lásd MILL 2003.

²⁸ Wollstonecraft és Mill gondolkodásában fellelhető további párhuzamokról lásd bővebben GERSON 2002. 794–810.

lemondjanak „azokról a természetes jogokról, melyeket az ész gyakorlása biztosíthatott volna számukra”.²⁹

Az író kritikája ebben a pontban nemcsak Rousseau ellen, hanem azon nőtársai ellen is irányul, akik inkább a szépségükkel törődnek, mintsem szellemi javaikat gyarapítanák, „akik inkább rövid életű királynők akarnak lenni, semhogy az egyenlőségből származó józan örömök megszerzéséért dolgozzanak”, s így nem veszik észre, „hogy csak azért bánnak velük királynökként, hogy az üres tisztelet becsapja őket, s önként lemondjanak természetadta előjogaikról, vagy fel se ismerjék azok”,³⁰ miközben arra figyelmeztet: ha akkor a nők nem mondanak le a szépség önkényuralmáról, azzal valóban bizonyítják, hogy csekélyebb szellemi képességekkel bírnak, mint a férfiak.

Wollstonecraft azt a meggyőződését hangsúlyozza, miszerint, ha a nők az iskoláztatás és az oktatás terén ugyanolyan esélyekhez jutnának, mint férfitársaik, akkor megvalósíthatnák önmagukat; ugyanis a nők hasonlóképpen, mint a férfiak, „azért helyeztetek a földre, hogy képességeiket kibontakoztassák”.³¹ S ebben a lehetőségben, ha úgy tetszik, az individualitás kibontakoztatásának szabadságában valósulhat csak meg az emberi méltóság. A nők jogainak követelése tárgyában írt munkája az első hullámos feminista gondolatrendszer egyik alapműve. Amint láthatjuk, érvelésében a felvilágosodás korabeli gondolatrendszer fő elemei, az univerzálisnak tartott emberi értelem és erény fogalmi játszanak központi szerepet. Így vált lehetővé a liberális elvek és eszmék – az egyenlőség, az egyéni szabadság – továbbgondolása oly módon, hogy ezek a fogalmak a nők szabadságát és (a férfikkal való) egyenlőségét is magukba foglalják. S habár a mai feminista filozófia berkeiben a fentebb vázolt liberális érvrendszer nemegyer vált ki kritikát és elutasítást, mivel hogy – miként azt az egyes kritikusok állítják –, figyelmen kívül hagyja a liberális eszmék férfiközpontúságát, úgy gondolom, korai lenne, mint haszontalan lomot sutba dobni. Wollstonecraft az általános emberi értelem fogalmára, valamint az egyenlőség és szabadság eszméire épülő érvelési stratégiája ma is aktuális. Mert bár a nők helyzete, társadalmi szerepvállalása a XVIII. század végétől a nyugati társadalmakban kétségkívül jelentős, pozitív változáson ment keresztül, tájainkon a nemek közötti egyenjogúságot már nem ildomos megkérdőjelezni, a nők egyenrangúságáról, ennek széles körű, teljes és feltétel nélküli társadalmi elismeréséről ez már nem állítható egyértelműen. Példát erre bizonyára talál az olvasó.

²⁹ Uo.

³⁰ Uo.

³¹ Uo.

BIBLIOGRÁFIA

BRYSON 2003

Valerie BRYSON: *Feminist Political Theory*. New York, Palgrave Macmillan, 2003.

GERSON 2002

Gal GERSON: Liberal Feminism. Individuality and Oppositions in Wollstonecraft and Mill. *Political Studies* 50. 2002, 794–810.

HELL 2002

HELL Judit: „Egy testvér lesz minden ember” – a nemek viszonya a globalizálódó világban. *Magyar Tudomány* 3. 2002, 322–332.

MACKENZIE 1993

Catriona MACKENZIE: Reason and Sensibility: The Ideal of Women’s Self-Governance in the Writings of Mary Wollstonecraft. *Hypatia* 8/4. 1993, 35–55.

MIKONYA 2009

MIKONYA György: *Rend a rendetlenségben, avagy A szabadság útvestői – anarchisták és nevelés*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009.

MULLER 1996

Virginia L. MULLER: What Can Liberals Learn from Mary Wollstonecraft? In: *Interpretations of Mary Wollstonecraft*. Ed. Maria J. FALCO. The Pennsylvania State University Press, 1996.

ROUSSEAU 1979

Jean-Jacques ROUSSEAU: *Emile or On Education*. New York, Basic Books, 1979.

TAYLOR 2007

Natalie TAYLOR: *The Rights of Woman as Chimera. The Political Philosophy of Mary Wollstonecraft*. New York–London, Routledge, 2007.

TROUILLE 1997

Mary Seidman TROUILLE: *Sexual Politics in the Enlightenment. Wome Writers Read Rousseau*. New Yourk, State University of New York Press, 1997.

WOLLSTONECRAFTOVÁ 1904

Mary WOLLSTONECRAFTOVÁ: *Obrana práv žen*. Praha, Jan Laichter, 1904.